

DVADESET GODINA 5. OKTOBRA

Dvadeset godina 5. oktobra

Zbornik radova sa naučne konferencije *Dvadeset godina 5. oktobra (2000–2020)* održane 06.10.2020. na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Izdavači:

Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka Centar za demokratiju
Hanns Seidel Stiftung Beograd

Za izdavače:

Prof. dr Dragan R. Simić
Dr Klaus Fiesinger

Urednici:

Prof. dr Slaviša Orlović, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka
Doc. dr Despot Kovačević, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka

Recenzenti:

Prof. dr Ratko Božović, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka
Prof. dr Jovica Trkulja, Univerzitet u Beogradu Pravni fakultet
Prof. dr Slobodan G. Marković, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka

Programski odbor:

Prof. dr Ratko Božović, predsednik, prof. dr Slobodan G. Marković, prof. dr Slaviša Orlović, dr Klaus Fiesinger, prof. dr Zoran Stojilković

Organizacioni odbor:

Prof. dr Slaviša Orlović, predsednik, dr Klaus Fiesinger, Dagmar Konstatinović, Jelena Đurović, doc. dr Despot Kovačević

ISBN 978-86-6425-077-1

Tiraž: 300 primeraka

Dizajn korica: Zoran Miodrag

Lektura i korektura: Olivera Veličković

Prelom: Olivera Tešanović

Štampa: Čigoja štampa, Beograd

Projekat je finansiran od strane Ministarstva spoljnih poslova Savezne Republike Nemačke na osnovu Odluke Bundestaga i sproveden uz podršku Predstavništva Hanns Seidel fondacije za Srbiju i za Crnu Goru.

Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka
Centar za demokratiju
Hanns Seidel Stiftung

Dvadeset godina 5. oktobra

Zbornik radova sa naučne konferencije
Dvadeset godina 5. oktobra (2000–2020)
održane 06.10.2020. na Fakultetu političkih nauka
Univerziteta u Beogradu

Urednici
Slaviša Orlović
Despot Kovačević

Beograd, 2020.

Sadržaj

Prof. dr Slaviša Orlović	
Uvodna reč i uvodne napomene.....	7
Dr Klaus Fizinger	
Uvodna reč.....	9
Dr. Klaus Fiesinger	
Vorwort	13

I deo

Karakter petooktobarskih promena

Prof. dr Vukašin Pavlović	
Značaj i pouke političkih promena u Srbiji 5. oktobra 2000.....	19
Prof. dr Aleksej Kišjuhas	
Revolucija ili „revolucija“?	
Država, ideologija i kultura u (ne)uspešnim revolucijama.....	33
Проф. др Слободан Антонић	
О карактеру 5. октобра: револуција, али каква?.....	47
Dr Gazela Pudar Draško	
MA Balša Delibašić	
Otpor ka politici	71

II deo Različiti aspekti petooktobarskih promena

Prof. dr Dušan Spasojević

Doc. dr Jelena Lončar

Medijska slika o Petom oktobru: između osporavanja i zaborava 91

Doc. dr Despot Kovačević

Populizam u Srbiji nakon 5. oktobra 113

Doc. dr Milan Krstić

Promena vlasti kao činilac destigmatizacije Srbije
u međunarodnom društvu 131

Doc. dr Jelena Kleut

Otvorenost medijskog sistema prema organizacijama
civilnog društva 20 godina posle petooktobarskih promena 155

Asist. MA Stefan Surlić

Granice države i revolucije: statusna pitanja
u petooktobarskim demokratskim promenama 169

III deo Dometi i učinci petooktobarskih promena

Prof. dr Zoran Stojiljković

Probuđene nade i izneverena očekivanja:
Peti oktobar dvadeset godina kasnije 189

Prof. dr Dušan Pavlović

Zarobljena država i hibridni režimdvadeset godina posle 5. oktobra 203

Prof. dr Filip Ejđus

Neuspešna demokratizacija sektora bezbednosti u Srbiji 217

Проф. др Миша Ђурковић

Биланс Петог октобра 245

Prof. dr Slaviša Orlović

Učinci i dostignuća petooktobarskih promena u Srbiji 261

Prof. dr Dušan Spasojević*
Doc. dr Jelena Lončar**
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

Medijska slika o Petom oktobru: između osporavanja i zaborava

Sažetak: Poglavlje analizira medijske diskurse o Petom oktobru u poslednjih dvadeset godina. U radu se fokusiramo na tekstove objavljene povodom godišnjica Petog oktobra u dva dnevna lista, Blicu i Večernjim novostima. U analizi uočavamo tri osnovna diskursa: 1) diskurs o propuštenim šansama i izneverenim očekivanjima; 2) diskurs o (revolucionarnom?) karakteru promena, i 3) diskurs zaborava i povratka devedesetih. Nalazi takođe ukazuju na dinamiku u odnosima između stranaka starog režima i stranaka pobedničke koalicije DOS, kao i na promenu odnosa stranaka i aktera civilnog društva bez kojih Peti oktobar nije bio moguć. Poglavlje pokazuje kako jedan snažan simbol relativno brzo prelazi put od „zvezde vodilje” do simbola izneverenih očekivanja i davnoprošlog vremena, ali i postaje „prazni označitelj”.

Ključne reči: Peti oktobar, mediji, revolucija, promene, demokratizacija

Uvod

U ovom poglavlju analiziramo medijske narative o događajima 5. oktobra 2000. godine i političkim posledicama istog. Ovaj datum predstavlja jedan od najvažnijih političkih događaja u postjugoslovenskoj Srbiji jer označava kraj vladavine

* E-mail: dusan.spasojevic@fpn.bg.ac.rs

** E-mail: jelena.loncar@fpn.bg.ac.rs

Slobodana Miloševića i formalno restartovanje demokratskih promena. Kao takav, datum ima izuzetan simbolički naboj i potencijal. Zbog toga u ovom radu posmatramo da li se i kako menja razumevanje 5. oktobra, te kako o njemu misle najvažniji politički akteri – lideri stranaka i političari, kao i učesnici protesta, naučnici i istraživači, ali i obični građani čija razumevanja prenose mediji.

Kako je razumevanje društvenih i političkih događaja u velikoj meri posredovano tekstovima i slikama iz medija, u ovom radu se fokusiramo na analizu medijskog sadržaja o 5. oktobru. Medijski sadržaji nastaju u određenom kontekstu: društvena i politička situacija utiču na izbor tema i oblikovanje narativa. U tom smislu, analiza medijskih tekstova doprinosi razumevanju konteksta u kom su obeležavane godišnjice demokratskih promena, kao i poruka koje se svesno ili nesvesno šalju publici.

Jasno je da je o 5. oktobru izrečen i napisan beskrajn niz stavova, te da bi za potpunu (potpuniju) sliku o ovom događaju i njegovim brojnim posledicama mogla da se napiše bar jedna knjiga. Svesni toga, uzorak smo u ovom radu sveli na ono što je bilo primereno obimu teksta, a to su poruke koje su stizale do najšire javnosti. Odabrali smo dve dnevne novine – Večernje novosti i Blic, odnosno listove „koji su od svog nastanka zauzeli poziciju polutabloidne dnevne štampe sa brojnim kratkim vestima i izveštajima, zauzimajući poziciju između senzacionalističke i ozbiljne dnevne štampe”.¹ Ovim izborom se istovremeno pokriva i umereno građansko i umereno tradicionalističko polje. Uzorak čine tekstovi objavljeni povodom godišnjice ovog datuma zbog očekivanja da će se vremenom sećanja i refleksije na događaje iz jeseni 2000. godine koncentrisati oko njihove godišnjice. Dakle, naš uzorak čine tekstovi štampanih izdanja dva spomenuta lista objavljeni u periodu 2001–2020. za datume 5. i 6. oktobar. Odlučili smo da, pored datuma godišnjice, uključimo i 6. oktobar jer se tog dana izveštavalo o događajima koji su organizovani povodom 5. oktobra.

U radu koristimo analizu diskursa odabranih tekstova kako bismo razumeli koje interpretacije petooktobarskih promena dominiraju u medijskom prostoru i kako one potencijalno utiču na kreiranje pogleda na svet kod publike.² Analiza diskursa podrazumeva analiziranje ključnih ideja, tema ili priča koje bar delom oblikuju naše percipiranje analiziranog događaja i posredno doprinose razumevanju aktuelnih društvenih i političkih događaja. Izborom reči, opisa i metafora, sagovornika, kao i pitanja za sagovornike, mediji utiču na oblikovanje značenja i promene u značenju i simbolici 5. oktobra i pozivaju nas da u odnosu na njih interpretiramo realnost. U analizi stoga postavljamo pitanja: Koja značenja se daju petooktobarskim promenama u poslednje dve decenije?

1 Kristina Malešević, „(Ne)odgovornost novinara u izveštavanju o osetljivim društvenim grupama u štampanim medijima”, *CM: Communication and Media*, broj 13 (42), 2018, str. 27–56.

2 Teun A. van Dijk, *News as Discourse*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1988.

Šta se vide kao ključni rezultati, a šta kao problemi? Kojim pitanjima/temama mediji nisu dali prostor? Čiji glas se čuje na godišnjice promena, odnosno koji akteri su pozvani da iznesu svoje interpretacije? Konačno, kojih aktera nema i šta nam to govori?

Kroz analizu ovih pitanja pokazujemo kako se oko ovog simbola oblikuju, ali i menjaju interesi i pozicije političkih aktera. U prvoj fazi, 5. oktobar predstavlja vododelnicu i izvor legitimiteta za stranke pobednice, dok vremenom postaje sredstvo u njihovim internim borbama. Istovremeno 5. oktobar biva sredstvo delegitimizacije – sa jedne strane, za stranke starog režima iz perspektive stranaka Demokratske opozicije Srbije (DOS) sve dok one ne postanu neophodne strankama DOS-a za kvorume, vladajuće većine ili bilo koje druge interese. Sa druge strane, 5. oktobar je sredstvo delegitimizacije vladajućih stranaka jer petooktobarske promene SRS i SPS označavaju kao nelegitimno otimanje vlasti. U poslednjoj, aktuelnoj fazi, stranke starog režima prave distancu prema ovakvim narativima, prihvataju neke afirmativne elemente razumevanja Petog oktobra i koriste činjenicu da je taj datum prestao da bude „zvezda vodilja” stranaka nekadašnje koalicije DOS, te da je delimično izgubio simboličku vrednost. Ovu evoluciju razumevanja 5. oktobra koristimo i kao način da objasnimo kako se menjala dinamika odnosa stranaka starog i novog režima, kako je nekada neprelazna granica između dva bloka postala porozna, te kako snažni politički simboli mogu u kratkom vremenskom periodu postati „prazni označitelji”.

1. Peti oktobar u političkom kontekstu

Razumevanje značaja Petog oktobra je veoma važno simboličko pitanje u post-Miloševićевой Srbiji. Peti oktobar označava dan poraza Miloševićevog režima usled velikih demonstracija građana. Na faktografskom nivou, 5. oktobar se može razumeti kao deo „šarenih revolucija”, postizbornih promena poretka koji su se odigrali u Srbiji, Ukrajini i Gruziji³. Ove promene podrazumevale su vaninstitucionalnu odbranu izborne pobeđe koju su izazivači ostvarili uprkos nepovoljnom i nedemokratskom okruženju. Neki autori smatraju da su ove promene odličan primer slučajeva kada unutar kompetitivno-autokratskog okvira dolazi do pobeđe nad režimom.⁴

3 Michael McFaul, “Transitions from Postcommunism”, *Journal of Democracy*, vol. 16, no. 3, 2005, pp. 5–19.

4 Valerie Bunce & Sharon Wolchik, “Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes”, *World Politics*, vol. 62, Issue 01, 2010, pp. 43–86; Steven Levitsky & Lucan Way, “The New Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 31, no. 1, 2020, pp. 51–65.

Ipak, razumevanje ovih promena nije jedinstveno i bez osporavanja, a sporenje oko interpretacije javilo se neposredno nakon promena. Gledano iz perspektive političkih aktera, u Srbiji se može govoriti o dva nivoa osporavanja. Prvi nivo je logičan i očekivan na osnovu komparativnih iskustava iz drugih zemalja i tiče se osporavanja od strane stranaka starog režima, odnosno poraženih strana. Tako su, pre svega, socijalisti, ali i delimično radikali, osporavali legitimitet petooktobarskih promena na proceduralnom nivou – u smislu samog izbora predsednika Savezne Republike Jugoslavije, ali i na suštinskom nivou kao nelegitimne promene vlasti, jer su nakon 5. oktobra pokrenuti procesi preuzimanja vlasti na različitim nivoima. Tu se prevashodno misli na „krizne štabove” uspostavljene u brojnim institucijama koji su imali za cilj da popune politički provizorijum do parlamentarnih izbora u decembru 2000. godine, ali i na generalno revolucionarni zanos koji je vladao u to vreme, a čije žrtve su, po pravilu, bili SPS i SRS.

Drugi nivo osporavanja dešavao se unutar samog pobedničkog bloka i bavio se samom prirodom promena, kao i legitimitetom za sprovođenje istih. Drugim rečima, stranke vladajuće koalicije DOS su se raspravljale oko opsega, dubine i brzine poželjnih promena, kako iz perspektive legitimnosti (za šta su tačno dobile mandate na izborima?) tako i iz perspektive ciljeva samih promena, odnosno oko pitanja kakvo društvo želimo?⁵

U odnosu na ova dva „osporavanja” obrazovala su se četiri idealtipska stajališta koja Antonić i Pavlović formulišu inspirisani Diveržeovim radovima: (1) krajnje levi položaj, koji podrazumeva shvatanje da promene moraju biti što brže i što dublje, uz razračunavanje sa snagama starog režima; (2) umereno levi položaj, sa idejom da promene moraju biti brze, ali se mora sačuvati pravni poredak; (3) umereno desni poredak, oslonjen na shvatanje da promene treba činiti promišljeno i postepeno, te da pravna sigurnost mora imati prednost nad efikasnošću i (4) krajnje desni položaj, koji tvrdi da su neke promene nužne, ali da je poredak u osnovi dobar.⁶

Pored pozicija koje zauzimaju politički akteri, priroda postpetooktobarskog poretka je u fokusu i akademskih rasprava.⁷ Ovoj temi se pristupa iz dva ugla: prvo, određivanja karaktera promena, i drugo, pitanja kvaliteta demokratije i razvoja demokratskih institucija nakon promena. Uprkos neslaganjima oko toga

5 Dušan Spasojević i Zoran Stojiljković, *Između uverenja i interesa*, Fabrika knjiga, Beograd 2020.

6 Dušan Pavlović i Slobodan Antonić, *Konsolidacija demokratskih ustanova posle 2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd 2007, str. 257.

7 Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010; Dušan Pavlović i Slobodan Antonić, *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd 2007; Nebojša Vladislavljević, *Uspod i pad demokratije posle Petog oktobra*, Arhipelag, Beograd 2019.

da li je Petog oktobra došlo do promene vlasti⁸ ili revolucije⁹, postojeća literatura nam omogućava da bolje razumemo pitanja kvaliteta demokratije i njenog ponovnog urušavanja u poslednjih dvadeset godina. Međutim, gotovo da nema literature koja 5. oktobru prilazi iz ugla kulture sećanja.¹⁰ Stoga je cilj ovog rada da makar malo doprinese popunjavanju ove praznine u našoj akademskoj literaturi. Peti oktobar nesumnjivo spada u jedan od najvažnijih simboličkih momenata u novijoj istoriji Srbije i samim tim u događaje za koje se može očekivati da ostanu u kolektivnom pamćenju i doprinose razumevanju i izgradnji kolektivnog identiteta. U radu polazimo od toga da sećanje na važne događaje iz prošlosti nije statično i nepromenljivo već je konstantno podložno konstrukciji i dekonstrukciji u odnosu na potrebe sadašnjosti. Gorepomenute interpretacije 5. oktobra s početka 2000-ih godina ukazuju na složenost i dinamiku interpretacija analiziranog događaja. U daljem tekstu nas pre svega interesuje kako se kroz dnevne novine kreiraju i menjaju diskursi o Petom oktobru imajući u vidu društveni i politički kontekst u Srbiji u proteklih 20 godina.

2. Neispunjena očekivanja

U analiziranim dnevnim listovima, Peti oktobar je vrlo brzo frejmovan kao nedovršen proces i simbol neispunjenih očekivanja. Tome su, na nivou političkog diskursa, doprinele različite pozicije tri grupe aktera: stranaka starog režima, unutrašnja borba stranaka DOS i pozicija vanstranačkih aktera promena. Zapravo, može se reći da su sve tri pomenute strane imale svoje interese da na sličan način govore o Petom oktobru.

8 Dušan Pavlović i Slobodan Antonić, *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine*, nav. delo.

9 Svetozar Stojanović, „Demokratska revolucija u Srbiji”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamici promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 23–33; Slobodan Antonić, „Priroda petooktobarskog prevrata, Miloševićovo zaveštanje i demokratska Srbija”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamici promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 33–43; Vladimir Goati, „Priroda poretka i oktobarski prevrat u Srbiji”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamici promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 43–57; Vesna Pešić, „Rekonstrukcija petooktobarskih zbivanja na osnovu memoarske i stručne literature”, u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010, str. 25–41; Đorđe Pavićević, „Peti oktobar: nedovršena revolucija” u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010, str. 41–53.

10 Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy (eds.), *The Collective Memory Reader*, Oxford University Press, Oxford, 2011.

Ipak, kao nulta, zajednička tačka skoro svim stranama bilo je razumevanje da su očekivanja bila prevelika. Kako to navodi Vojislav Koštunica, promene su „bile teže nego što su mnogi verovali i očekivali i svakako nisu išle onoliko brzo koliko smo svi želeli”.¹¹ Na sličan način rezonuje i Zoran Živković: „Učinjeno je 95 odsto onoga što je moglo da bude učinjeno za tri godine, ali – petina od onoga što nam je potrebno”.¹² U istom okviru govori i Čedomir Antić koji smatra da „velika očekivanja i neozbiljna nadanja i danas zadaju nevolje većini građana naše države”¹³, kao i Nebojša Čović koji ističe: „Očekivanja su izneverena i zato što su obećanja bila nerealna u smislu vremena u kojem će se sprovesti demokratske promene... Srbi po mentalitetu važe za nestrpljive ljude, pa su očekivanja velikog broja građana bila po sistemu ’sad i odmah’”.¹⁴ Možda najbolji sažeti pokazatelj sa male vremenske distance nalazimo u izjavi Građanskog saveza Srbije na petu godišnjicu 5. oktobra u kojoj se kaže: „Jasno je da ovaj veliki događaj predstavlja samo *početak* borbe za demokratiju u Srbiji”.¹⁵

Jedna od simboličkih reakcija na neispunjena obećanja je poseta Otpora parlamentu na prvu godišnjicu 5. oktobra kada su otporaši podsetili poslanike na predizborna obećanja i „ukazali im na to da je od 24 obećanja ispunjeno samo osam ili je barem počelo da se radi na njihovom ispunjenju”; delegacija Otpora predala je poslaničkoj grupi DOS odštampana predizborna obećanja i pismo u kojima se traži njihovo ispunjenje uz napomenu da se „nije samo DOS borio za slobodu, već da je cela Srbija učestvovala u oslobađanju zemlje”, te da je „svako za tu slobodu platio određenu cenu”.¹⁶

Ako oko neispunjenosti postoji konsenzus, kako se razmišlja o tome šta je postignuto nakon 5. oktobra? Uprkos neslaganjima oko drugih tema, i ovde postoji relativni konsenzus – kako to navodi Vladeta Janković, Srbija je „zakoračila u demokratiju, ali da je još daleko od ’mirnih voda’ koje su obećane građanima”¹⁷. Zoran Živković kaže da danas „možete da kažete šta god hoćete, da uradite ono što je uobičajeno u tom trenutku i da se ne plašite za posledice”¹⁸. Drugim rečima, Srbija je uspostavila minimalni demokratski okvir koji je garantovao slobodu govora i bazični pluralizam.

11 Blic, „Nedovršen posao”, 6. oktobar 2004.

12 Radmila Ognjanović i Dragutin Stevanović, „Srbija tri godine posle petooktobarskih promena – šta danas kažu akteri, narod i analitičari”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.

13 Nenad Čaluković, „Gde su danas zvezde revolucije?”, Blic, 6. oktobar 2006.

14 Večernje novosti, „Nestrpljivi smo”, 5. oktobar 2005.

15 Večernje novosti, „Početak borbe”, 5. oktobar 2005.

16 A. Č. „Mnogo ste isti”, Blic, 5. oktobar 2001.

17 I. C. „Mogli smo više”, Blic, 5. oktobar 2005.

18 Radmila Ognjanović i Dragutin Stevanović, „Srbija tri godine posle petooktobarskih promena – šta danas kažu akteri, narod i analitičari”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.

Na ovaj demokratski napredak se oslonio i kraj sankcija i izolacije od sveta, odnosno uspeh u spoljnoj politici. Napravljen je napredak u „pogledu osećanja sveta”¹⁹, a „država se vratila u svet. Danas imamo najbolje odnose sa Evropskom unijom i sa Sjedinjenim Državama i sa većinom naših suseda u istoriji ove zemlje.”²⁰

Takođe, postignuta je i makroekonomska stabilnost i napravljeni su značajni ekonomski koraci – „povećan nivo socijalne sigurnosti. Plate su nominalno veće nekoliko puta, a realno su povećane nekoliko desetina procenata. Snabdevanje više nije problem”²¹, „napredak se sastoji u liberalizaciji spoljne trgovine i u povećanom značaju privatnog sektora”²². Unapređen je i zakonodavni okvir jer je „samo za vreme ove vlade usvojen 171 zakon od čega 83 iz oblasti finansija”²³.

Ipak, nasuprot pohvalama, relativno brzo se javljaju i kritike. Deo dolazi od samih aktera koji kao važan neuspeh potcrtavaju nedonošenje novog ustava, te vladanje pod Miloševićevim ustavom i zakonima, a Slobodan Samardžić (u funkciji savetnika predsednika Koštunice) ukazuje i da nisu rešeni pojedini problemi, odnosno da „su odnos sa Crnom Gorom i status Kosova i Metohije komplikovaniji nego što su bili pre 5. oktobra prošle godine”²⁴.

Iz perspektive stručne javnosti i građana dolaze kritike koje su pre svega u vezi sa pitanjem pravde i rezultatima ekonomske tranzicije. Ekonomista Gligorov polazi od tvrdnje da „nije ispunjeno obećanje građanima da će pravda stići sve zeleniše i tajkune koji su do bogatstva došli na sumnjiv način”²⁵, a psiholog Trebješanin dodaje da se „građani osećaju izneverenim jer su videli da ljudi koji su se obogatili zbog toga što su bili bliski Miloševiću nisu ispaštali. Zato su ogorčeni i apatični”²⁶. Na sličan način rezonuje i Čedomir Čupić: „Političari su razočarane građane ubeđivali da su previše očekivali, iako su oni, pre svega, želeli da se zadovolji pravda. To znači da su očekivali da se onima koji su se devedesetih protivzakonito obogatili imovina oduzme ili da završe u zatvoru”²⁷. U svim ovim stavovima prevladava razočaranje zbog odsustva tranzicione pravde i zbog potpune neodgovornosti lidera i pripadnika starog režima. Štaviše, ovaj talas neodgovornosti se prelijeva i na novu, „dosovsku elitu”: „Ako se vidi da oni koji su danas ministri sutra postaju vlasnici, preduzetnici i menadžeri, jasno je da će oni, kada

19 I. C. „Mogli smo više”, Blic, 5. oktobar 2005.

20 Isto.

21 Isto.

22 B. Krivokapić, „Zemlja koja nije u stanju da rasvetli ubistvo premijera nije država”, Blic, 5. oktobar 2005.

23 Mirjana Čabarkapa, „Lepša slika tranzicije”, Večernje novosti, 6. oktobar 2005.

24 Blic, „Nerešeni ključni problemi”, Blic, 5. oktobar 2001.

25 Nikola Jovanović, „Sociolozi o izneverenim nadama građana Srbije”, Blic, 5. oktobar 2006.

26 Isto.

27 Isto.

su ministri, gledati da rade tako da sutra bolje prođu kada budu privatni preduzetnici. Nije, dakle, problem u tome što oni koji su preduzimljivi prolaze bolje, već u tome što se to zasniva na političkoj karijeri ili na bliskom odnosu sa ljudima na vlasti²⁸.

Sa druge strane, nasuprot narativu o makroekonomskoj stabilnosti, javljaju se priče o gubitnicima tranzicije i tvrdnje da se stabilnost i napredak ne osećaju dovoljno na nivou malog, običnog čoveka. U tome prednjače Večernje novosti koje su od starta imale više sluha za nezadovoljne Petim oktobrom i koje na treću godišnjicu promena glas daju nezadovoljnim radnicima:

„Država je pomogla bankarstvo, sudstvo, obrazovanje, uglavnom neproizvodne delatnosti, dok za privredu ama baš ništa nije učinjeno.”²⁹

„U svom predizbornom programu DOS je upozoravao da će tranzicija biti teška, ali ipak mislim da je kolač trebalo malo bolje raspodeliti.”³⁰

„Pogasiše se mnoga preduzeća. A nama penzionerima, da nije dopunskog rada i to pod stare dane, ne bi ni bilo života.”³¹

Ipak, ovakvi stavovi prisutni su i u Blicu, kroz reči Džoa Bageriste koji „vlastima zamera što su rasprodate cementare, što hoće i vodu da prodaju strancima, što se svi svađaju, što je uništena privreda...”³² Ovi glasovi vremenom postaju sve glasniji, te ojačavaju pozicije stranaka starog režima. Zbog toga, a i u kombinaciji sa sve jačim pitanjima identiteta inspirisanim spoljnim pritiskom oko suočavanja sa ratnim zločinima i saradnjom sa Haškim tribunalom, SRS raste u najjaču pojedinačnu stranku već nakon izbora 2004. godine, a SPS postaje manjinski partner u vladi Vojislava Koštunice.

Uprkos povećanju političkog značaja, predstavnike SPS i SRS retko uočavamo u tekstovima koji se bave godišnjicama petooktobarskih promena, što predstavlja određeno iznenađenje. U jednom od retkih tekstova, generalni sekretar SRS Vučić daje svoju procenu dostignuća petooktobarskih promena u kojoj ističe da je Srbija dobila „pravu komesarsku upravu, uništenu ekonomiju, razoren nacionalni ponos i dostojanstvo naroda”, te da je učinjeno „mnogo toga da veoma mali deo ljudi stekne ogromno bogatstvo, na protivzakonit način, dok većina građana živi teže nego ikada”. Zanimljivo da Vučić ne prihvata tezu o unapređenju demokratskih institucija jer smatra da su „prve tri godine, između ostalog, obeležili i žestoki obračuni sa političkim neistomišljenicima”³³.

28 B. Krivokapić, „Zemlja koja nije u stanju da rasvetli ubistvo premijera nije država”, Blic, 5. oktobar 2005.

29 B. P., „Ništa od promena”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.

30 A. D., „Razočaran aferama”, 6. oktobar 2003.

31 Večernje novosti, „Malo ili – gore”, 6. oktobar 2003.

32 Večernje novosti, „Opet bagerom pred skupštinu”, 5. oktobar 2003.

33 Večernje novosti, „Većini teže nego ikada”, 5. oktobar 2003.

3. Sukobi unutar bivšeg DOS-a

Jačanje stranaka starog režima i nezadovoljstvo, samo je dodatno potpirivalo i onako rasplamsale sukobe unutar DOS-a. Obeležavanje godišnjica promena bio je idealan termin da se još jednom razmotre različite interpretacije o tome ko je kriv i zbog čega je došlo do sukoba. Vladeta Janković (DSS) smatra da „za to su krive pojedinačne okolnosti, ali i naš mentalitet i sujeta”³⁴, dok Zoran Živković upire prstom u pravcu DSS i slabe rezultate promena objašnjava „kvazilegalistima koji su iza „legalizma” krili svoju nespремnost za jasan raskid sa prošlošću”³⁵. Ovde se zapravo jasno vidi da DS i DSS zauzimaju dve sukobljene pozicije o kojima govore Antić i Pavlović – DS se tokom prvih 5–6 godina tranzicije kreće od krajnje ka umerenoj levoj, dok DSS od početka drži umereno desni položaj. Miroljub Labus, tada u G17, smatra da je raspad DOS-a ubrzao sukobe na političkoj sceni: „Bolji deo reformskog tima je odbačen ili razočarano napustio posao. Građani su izgubili poverenje u postojeću vlast, a inostranstvo se okrenulo ka drugim prioritetima. Ušli smo u političku i ekonomsku krizu”³⁶.

Ovi sukobi postaju još intenzivniji, a partijska scena centrifugalnija nakon osnivanja LDP (prvo kao LDF – frakcije unutar DS, a kasnije i samostalne stranke), koja izrasta na tezi da je počinjena izdaja i 5. oktobra i ideja Zorana Đinđića: „Danas nalogodavci svih zločina i njihovi istomišljenici pohvalno govore o Petom oktobru i politici Zorana Đinđića, uvereni da je ostvaren kontinuitet sa onim vrednostima koje demokratsku revoluciju čine uzaludnom”³⁷. Obeležavanje Petog oktobra 2006. godine od strane DS čak biva povod za upad aktivista LDP na tribinu uz povike „Izdali ste Zorana” i „Izdali ste Vojvodinu”³⁸. Ovaj sukob postaje sve intenzivniji u svetlu pisanja novog ustava u čijoj izradi participiraju čak i radikali; otuda se pominjanje Vojvodine razume u kontekstu debata o poželjnom stepenu autonomije koji će pokrajina dobiti novim ustavom. Nakon izrade i usvajanja ustava krajem 2006. godine, LDP ostaje usamljen na krajnjem levom položaju³⁹, što mu omogućava da se ideološki profiliše, ali i značajno umanjuje koalicioni potencijal.

Sukobi unutar građanskog krila DOS predstavljaju kulminaciju dugog procesa rastakanja i raspadanja pobedničke koalicije iz 2000. godine. Raspad DOS-a

34 I. C., „Mogli smo više”, Blic, 5. oktobar 2005.

35 Radmila Ognjanović i Dragutin Stevanović, „Srbija tri godine posle petooktobarskih promena – šta danas kažu akteri, narod i analitičari”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.

36 Večernje novosti, „Nova vlada i nova politika”, 5. oktobar 2003.

37 Večernje novosti, „Opasne pohvale”, 5. oktobar 2005.

38 Blic, „Prekinuta tribina DS”, 6. oktobar 2006.

39 Krajnje levi položaj na osnovu matrice ponuđene ranije u radu podrazumeva shvatanje da promene moraju biti što brže i što dublje uz razračunavanje sa snagama starog režima. Dušan Pavlović i Slobodan Antić, *Konsolidacija demokratskih ustanova posle 2000. godine*, nav. delo, str. 257.

predstavlja jednu od najvažnijih tema u skoro svim godinama nakon 5. oktobra. Treba podsetiti da su sukobi između DS i DSS, pored ideoloških razlika, bili veznani i za niz neuspešnih izbora za predsednika republike (septembar 2002, decembar 2002. i novembar 2003) koji su redom propadali zbog zakonskog cenzusa od 50% izašlih birača i međusobnog sabotiranja unutar vladajuće koalicije. Uprkos svim ovim sukobima, javnost je gajila nadu da će se stranke DOS-a „dozvati pameti” i naći zajednički jezik. Ipak, to se nije desilo.

O nezadovoljstvu javnosti tim povodom dosta slikovito govore delovi novinskog komentara Ranka Pivljanina objavljenog na treću godišnjicu Petog oktobra⁴⁰:

„Sumnjam da su komunisti u toku poluvekovne vladavine toliko pominjali 'crvena slova' svog revolucionarnog kalendara, koliko se u proteklih pet godina govorilo i govori o famoznom Petom oktobru. Međutim, ispostavilo se da je bilo mnogo očekivanja od jednog običnog oktobarskog datuma, a propuštene su čitave godine da se započeti posao valjano završi. Zato danas frontovci Petog oktobra slave petogodišnjicu svoje pobeđe gledajući se preko nišana, posvađani na krv i nož. Međusobno se optužuju za teške lopovluke i podstrekivanja na ubistvo, šurovanje sa mafijaškim klanovima, šalju jedni druge u zatvore, a oni koji su svrgnuti s vlasti (p)održavaju na vlasti one koji su im došli glave. Za ovakve rezultate nije kriv jedan propušten dan, već poslovična srpska navada da se od politike i državnih poslova uvek iznova napravi kaljuga. A blato zna se za koga je!”

Svađe unutar vladajuće koalicije i partija nekadašnjeg DOS-a oštro kritikuju i predstavnici javnosti i akademske zajednice. Tako Milja Jovanović, nekadašnja aktivistkinja Otpora, smatra da je bilo potpuno neočekivano „da će DSS i DS do te mere prestati da komuniciraju i inate se međusobno toliko da će to da razori politički sistem u Srbiji”⁴¹; njen otporaški kolega čak ističe kao posebno bolnu činjenicu da je zbog svađa unutar DOS-a na lokalnu vlast ponovo došao SPS, čime je doveden u pitanje rezultat promena: „Podeljeni požarevački DOS je zarad ličnih interesa sam sebe oborio sa vlasti i vratio levicu na vlast. Ovih dana izbijaju na videlo mnogobrojne zloupotrebe bivših opštinskih čelnika, o čemu će javnost uskoro biti obavestena. Promene u Požarevcu bile su samo kozmetičke. Ništa se nije promenilo, i zato ne treba slaviti 5. oktobar”⁴².

Na sličan način rezonuje i Džo Bagerista, jedan od medijski najvidljivijih učesnika promena: „Sad je mnogo stranaka, svi se svađaju i hoće hleba bez motike”, dok za neuspehe „najviše krivi Vojislava Koštunicu, jer 'voli vlast', neće odgovornost, pa je posao prepustio pripravnici”⁴³.

40 Ranko Pivljanin, „Komentar”, Blic, 5. oktobar 2005.

41 V. M Pantelić, „Ovo mi je najgora godina”, 5. oktobar 2003.

42 V. M. „Nije za slavlje”, Večernje novosti, 6. oktobar 2003.

43 Večernje novosti, „Opet bagerom pred skupštinu”, 5. oktobar 2003.

Iz akademske perspektive Vladimir Goati ukazuje da je „spor i nedosledan raskid sa režimom Miloševića crna tačka demokratskih vlasti”, a da su uzrok tome „neki od pobednika 5. oktobra, a žrtva je bio jedan od najperspektivnijih političara našeg doba Zoran Đinđić, čiji je gubitak nenadoknativ”⁴⁴, dok Čupić ističe ucenjivanje kao osnovni odnos: „Imamo ucene u okviru samih partija, u parlamentu stranke vladajuće koalicije ucenjuju jedna drugu, stranke koje podržavaju manjinsku vladu ucenjuju Vladu Srbije”⁴⁵.

Konačno, sukobi unutar pozicije su toliko prevršili meru da je čak i prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević imao potrebu da se uključi u debate: „Krajnje je vreme da ponovo pod isti barjak stanu okupljene sve demokratske snage ove zemlje ujedinjene s narodom i u interesu naroda, vreme je da se još odlučnije krene napred, vreme je da se kruniše demokratija”⁴⁶.

4. Peti oktobar kao (nedovršena) revolucija

Kada se napravila vremenska distanca i kada je Peti oktobar prestao da bude efikasno sredstvo unutarstranačkih rasprava, otvorila su se neka načelnija pitanja, kako u akademskoj zajednici⁴⁷ tako i u široj javnosti: Šta se dogodilo 5. oktobra? Da li se tog dana desila revolucija ili je to bio tek povetarac koji, sem buđenja nada, nije doneo ništa novo? U analiziranim dnevnim novinama ovo je bila jedna od bitnih tema u periodu od 2010. do 2012. godine. Interpretacije ovog događaja neretko su praćene emotivnim reakcijama, naročito onih koji su u promenama i učestvovali.

Jedna od interpretacija je razumevanje 5. oktobra kao istorijske pobeđe ili istorijske prekretnice:

„Za nas – savremenike i učesnike kako petooktobarskih zbivanja tako i procesa koji je doveo do zbacivanja režima, koji je od Srbije napravio jednu siromašnu, nesretnu, izolovanu zemlju, zemlju iz koje se bežalo i koja je doživela da se i njeno prirodno okruženje, njena porodica, Evropa, okrene protiv nje – peti oktobar ostaje istorijska prekretnica. Otvorio je mogućnost da uljudimo, razvijamo, oplemenimo našu Srbiju, da je učinimo poželjnim susedom i partnerom svih onih kojima je istinski stalo do mira, slobode, prosperiteta. Da je vratimo u Evropu, kojoj pripada i svojim položajem, i svojom kulturom, ali što je, možda, i najvažnije svojim stremljenjima.”⁴⁸

44 Nikola Jovanović, „Sociolozi o izneverenim nadama građana Srbije”, Blic, 5. oktobar 2006.

45 Isto.

46 Večernje novosti, „Pod isti barjak”, 5. oktobar 2005.

47 Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, nav. delo.

48 Sonja Liht, „Peti oktobar – Prekretnica ka EU”, Blic, 5. oktobar 2010.

Promenama iz 2000. godine sa najviše entuzijazma pristupa Srđa Popović, jedan od vođa Otpora, koji smatra da 5. oktobar treba slaviti kao „srpsku nenasilnu revoluciju” koja je „promenila nas i toliko stvari u našoj zemlji... inspirisala druge potlačene narode od Gruzije do Burme, od Zimbabvea do Maldiva, od Egipta do Fidžija... na listi pozitivnih stvari po kojoj nas, Srbe, prepoznaju u velikoj svetlu [je] taj 5. oktobar i srpska nenasilna revolucija”.⁴⁹ Nenad Čanak promenama iz 2000. godine daje status baršunaste revolucije poredeći ih sa istočnoevropskim revolucijama iz 1989. godine⁵⁰.

Ovim entuzijastičnim interpretacijama su se u svojim čestitkama pridruživali i predstavnici međunarodne zajednice barem do 2010. godine. Ambasadori, mahom zapadnih zemalja, ali i Rusije čestitaju Srbiji na revolucionarnoj pobedi ističući pritom da je: „u Srbiji ostvaren značajan napredak, posebno u ekonomiji i demokratizaciji društva, ali da treba prevazići preostale prepreke koje opterećuju budućnost”, te da je „u proteklih pet godina SCG prešla ’veliki put’, posebno kada je reč o međunarodnom položaju i ekonomskim reformama”.⁵¹ Na desetu godišnjicu Petog oktobra čule su se ocene da „nije daleko dan kada će Srbija biti snaga stabilnosti na Balkanu i lider regionalne saradnje”, kao i da „demokratske promene nisu promenile samo tok istorije Srbije nego i Evrope” jer je „narod Srbije 5. oktobra napravio istorijski izbor”.⁵² U našem uzorku takvih izjava nema nakon 2010. – čak i ako su stizale naši dnevni listovi su procenili da čestitke više nema smisla prenositi.

Slavljeničke interpretacije se nadovezuju na nabranjanja postignuća Petog oktobra u ranijem periodu. I dalje se sve do 2012–2013. godine ističe da se nakon 5. oktobra demokratija i slobodni i poštenu izbori više ne dovode u pitanje i da je Srbija nedvosmisleno okrenuta ka svetlu i evropskim integracijama. Sledeća tvrdnja je dobra ilustracija ovog narativa: „Da li može bolje, može, mnogo. Da li je bolje nego devedesetih – neuporedivo”.⁵³

Drugi ugao gledanja nudi podjednako pozitivnu interpretaciju značaja rušenja Miloševićevog režima, ali pomera sa fokusa uspeha na nedostatak dubljih promena. Različiti predstavnici stranaka bivšeg DOS-a ističu da su tog dana otvorene šanse, probuđene nade i započete velike promene, ali da su šanse brzo ugušene, a promene nisu realizovane.⁵⁴ Otuda se petooktobarska revolucija opisuje kao

49 Srđa Popović, „Šta je naše – nije loše!”, Blic, 5. oktobar 2011.

50 Blic, „Čanak: Izostala lustracija”, 6. oktobar 2013.

51 I. C., „Mogli smo više”, Blic, 5. oktobar, 2005.

52 Tamara Spaić, „Već šestog oktobra počeo otpor promenama”, Blic, 6. oktobar 2010.

53 Milan Grujić, „5. oktobar”, Blic, 5. oktobar 2020.

54 Vojislava Crnjanski Spasojević i Predrag Vasiljević, „Vlast i opozicija su zamenili uloge”, Večernje novosti, 5. oktobar 2013.

„nedovršena”.⁵⁵ Čak i oni koji tvrde da se živi bolje, poput Žarka Koraća, smatraju da je većina očekivanja izneverena.⁵⁶ Kao što smo videli u prethodnom delu rada, ove rasprave započele su odmah nakon petooktobarskih promena.

Čuvena rečenica „Nije došlo do 6. oktobra” simbolizuje ova izneverena očekivanja. Predstavnici DS-a, LDP-a i G17+ pod ovim podrazumevaju da nije došlo do lustracije i demontiranja službi bezbednosti i donošenja Ustava, što se smatra bitnim kriterijumima za određenje događaja kao revolucionarnog. Lista političkih, društvenih i ekonomskih problema je iz godine u godinu sve duža, a time i osećaj razočaranja i žali za izgubljenom energijom i izneverenim nadama. Među neuspehe 5. oktobra ubrajaju se sistemska korupcija, siromaštvo i nezaposlenost, nereformisana javna administracija, slabljenje institucija i nepromenjeni sistem vrednosti.

Za ovaj diskurs karakteristična je izjava: „Moralo se uraditi mnogo više”.⁵⁷ Neodređenošću kritike ukazuje se na nepostojanje subjekta koji bi mogao ili od koga bi građani mogli da očekuju da sprovede reforme. Iz novinskih tekstova se može zaključiti da je subjektivitet rezervisan isključivo za premijera Đinđića koji se vidi kao nosilac reformi, garant demokratskih ideja i vrednosti i snaga za njihovo sprovođenje. Građani i političke partije se razumeju tek kao objekti koji nemaju mogućnost uticaja na politička i društvena dešavanja, pa samim tim ni odgovornost za sopstvenu sudbinu. Đinđićevo ubistvo označava trenutak sloma i prekida procesa demokratizacije.⁵⁸ U tek povremene disonantne tonove spada sledeća izjava Borisa Tadića: Obaveza je ove vlade i mene kao predsednika da ispunimo 6. oktobar”⁵⁹, kao i poziv vladi u komentaru Blicovog novinara na devetu godišnjicu Petog oktobra: „Poslednjih nekoliko dana slike u medijima gorko su podsećale na slike iz devedesetih. Građani su odgovorili snažno i poslali poruku da snage ima. Oni koji vode državu danas bi trebalo da znaju da je, kao i Petog oktobra, sada potrebna hrabrost. Ali ne da se juriša na pendreke i gumene metke već hrabrost da se reforme sprovedu. Kriza ne bi trebalo da bude izgovor već argument da se iduće godine ne nađemo na istom odstojanju od ostatka sveta”.⁶⁰

Nepreuzimanje odgovornosti za promene nabolje praćeno je i dalje, kao i u prvoj fazi nakon promena utrkivanjem oko identifikovanja krivaca, odnosno onih koji su odgovorni za zaustavljanje promena. Diskurs se ipak malo menja, makar u toj meri da više nema poziva civilnog društva da se posvađane stranke

55 Tamara Spaić, „Već šestog oktobra počeo otpor reformama”, Blic, 6. oktobar 2010.

56 Tamara Spaić, „Svakog 5. oktobra setimo se gde smo mogli da budemo”, Blic, 5. oktobar 2011.

57 Milorad Ivanović, „Dva događaja”, Blic, 6. oktobar 2020.

58 Predrag Mihailović, „Vera nada i jedan datum”, Blic, 6. oktobar 2013; Vojislava Crnjanski Spasojević i Predrag Vasiljević, „Vlast i opozicija su zamenili uloge”, nav. delo.

59 Večernje novosti, „Ispunićemo obećanje od 5. oktobra”, 6. oktobar 2009.

60 Nikola Jovanović, „Blic komentar”, Blic, 5. oktobar 2009.

DOS-a ujedine i krenu „pravim” putem. Dok analitičari kritikuju „bahatost, samovolju i gramzivost” postpetooktobarskih vlasti koje su postavljale loše kadrove i zloupotrebljavale svoje pozicije⁶¹, Čedomir Jovanović, predsednik opozicionog LDP, koji na svaku godišnjicu dobija medijski prostor (delom i zbog samopozicioniranja kao nastavljača liberalnih Đinđićevih ideja), odgovornost prebacuje na kalkulantsku politiku DS-a i na parohijalnu političku kulturu i nespremnost građana za korenite reforme.⁶² Od 2010. godine se, međutim, jasno kristališe zajednički stav LDP-a i DS-a da je za izostanak korenitih promena i završetak započete revolucije odgovornost pre svega na Koštunici koji je „od 6. oktobra do danas pokušavao da bude novi Milošević sa starom politikom”⁶³ Prema njima, sudbina 5. oktobra zapečaćena je Koštuničinim dogovorom sa bezbednosnim službama koji je obezbedio promenu vlasti, ali ne i suštinske reforme već kontinuitet sa srušenim režimom devedesetih. S druge strane, u malobrojnim izjavama lidera DSS-a, fokus se premešta na međunarodne aktere koji se percipiraju kao akteri koji su politikom uslovljavanja najviše ugrozili slobodu za koju su se građani borili 5. oktobra i koji su umesto podrške doprineli razbijanju zemlje.⁶⁴ Ovim se razumevanje 5. oktobra stavlja u već uspostavljeni okvir borbe između dve stranke – DS smatra da DSS pokazuje previše razumevanja za stari režim i time usporava reforme, dok DSS tvrdi da je DS previše pod uticajem međunarodne zajednice čime ugrožava suverenost u odlučivanju o ciljevima tranzicije.

5. Smena vlasti 2012. godine: zaokruživanje kruga

Pad entuzijazma i razočaranost posebno su prisutni od 2012. godine i ponovnog dolaska na vlast stranaka starog režima. Tako se 5. oktobar naziva tek „setnom istorijom” čiji su pozitivni efekti anulirani i koju su svi uspeli da zaborave.⁶⁵ Naslovi Blica 5. oktobra 2012. godine ilustruju ovaj sentiment: „Datum kojeg nema”, „Povratak kadrova iz lonca devedesetih” i „Straćili smo 12 godina”.

U tekstovima iz 2012. godine dominira diskurs propasti 5. oktobra i povratka devedesetih: „Sadašnjost je prošlost. Kad čujem da će pola robijaša izaći, da su se vratili ovi političari za koje smo pre 12 godina mislili da su sišli sa scene – ne vidim ama baš nikakve perspektive. Tu u dogledno, dugo vreme, kratko rečeno, sreće nema. I, ne radi se samo o mom mišljenju”⁶⁶

61 Tamara Spaić, „Straćili smo 12 godina”, Blic, 6. oktobar 2012.

62 D. Milinković, „Vlada- fotorobot društva”, Večernje novosti, 5. oktobar 2010.

63 D. Milinković, „Došli smo do zida”, Večernje novosti, 6. oktobar 2011.

64 Večernje novosti, „Bivši lideri DOS za 'Novosti'”, Večernje novosti, 5. oktobar 2011; Vojislava Crnjanski Spasojević i Predrag Vasiljević, „Vlast i opozicija su zamenili uloge”, nav. delo.

65 Gordana Suša, „Datum kojeg nema”, Blic, 6. oktobar 2012.

66 Dejan Mijač, „Povratak kadrova iz lonca devedesetih”, Blic, 5. oktobar 2012.

Večernje novosti su naredne godine kroz pero Voje Žanetića izveštavale o sahrani 5. oktobra, oprostivši se simbolički od tekovina demokratskih promena: „Kako saopštavaju malobrojni mediji koji su bili prisutni, juče je u Aleji Velikih Datuma – a u baksuznoj trinaestoj godini od dolaska i na svet i u Srbiju – sahranjen Peti Oktobar”⁶⁷. Isti motiv se ponovio u Blicu 2020. godine kada se sugerše da ćemo godišnjicu „obeležiti skromnim parastosom”.⁶⁸ Kroz motiv sahrane demokratskih promena građani Srbije se implicitno predstavljaju kao ožalošćeni, suočeni sa trajnim gubitkom kojima preostaje tek oplakivanje preminulog i suočavanje sa životom, u ovom slučaju, bez demokratije. Kao što preminuli ne može da se vrati u život, tako se kroz upotrebljenu metaforu i građanima Srbije negira mogućnost da povrate demokratske vrednosti.

Ponovni dolazak na vlast predstavnika starog režima utišao je i ranije debate o rezultatima promena i izneverenim očekivanjima. Poslednjih godina fokus nije toliko na interpretaciji događaja iz 2000. koliko na sadašnjosti i stanju u Srbiji danas. Ono čemu je društvo u Srbiji težilo davne 2000. godine i današnje stanje demokratije u Srbiji čine se toliko nepovezanim i udaljenim da deluje kao da više nema smisla ni raspravljati o dometima 5. oktobra ili odgovornosti za izneverena očekivanja. Utisak iz analiziranih tekstova je da su 2012. godine i poslednje nade ugušene.

Odlazak 5. oktobra u zaborav se vidi ne samo u izjavama političara i civilnog društva, već i značajnom opadanju pomena petooktobarskih promena u štampanim izdanjima Blica i Večernih novosti na njihovu godišnjicu poslednjih nekoliko godina. Na dvadesetu godišnjicu promena Blic navodi: „Za razliku od nekih ranijih okruglih datuma, ovaj put će godišnjica demokratskih promena u Srbiji biti obeležena znatno skromnije, tek uz poneku novinarsku tribinu. Prema najavama koje su stigle u redakcije, dvadeset godina od 5. oktobra 2000. godine ovaj put biće obeleženo samo u Nišu, gde se održava tribina na tu temu u organizaciji novinara i urednika lokalnih i nacionalnih medija, piše Beta”⁶⁹. Pominjanje, obeležavanje ili sećanje na važne događaje nosi važnu simboliku za sadašnjost: istorijski događaji nas uče „pravim” vrednostima i „ispravnom” ponašanju i doprinose izgradnji kolektivnog identiteta. U tom smislu se i tišina u vreme godišnjica demokratskih promena može interpretirati kao odustajanje od petooktobarskih ideja i vrednosti.

Ova tišina je vidljiva i ranije, ali pre svega među predstavnicima starog režima. Sve do 2012. godine u analiziranim dnevnim novinama gotovo da se nije mogla naći nijedna njihova izjava o petooktobarskim događajima. Njihova malobrojna i štura pominjanja petooktobarskih događaja poslednjih godina svedoče,

67 Voja Žanetić, „Jedna mala sa’rana”, Večernje novosti, 6. oktobar 2013.

68 Bojan Ljubenić, „Tako reći nezvanično”, Blic, 5. oktobar 2020.

69 Blic, „Godišnjica 5. oktobra bez velike pompe”, Blic, 5. oktobar 2020.

s jedne strane, o transformaciji ovih partija pre svega u kontekstu zaokreta ka Zapadu i evropskim integracijama, a s druge, o privrženosti vrednostima devedesetih. Ove kontrastne poruke su vidljive u porukama Aleksandra Vučića 2015–2017. godine koji vodi računa da se u svakoj rečenici obrati i prodemokratskoj i radikalskoj publici: „Petog oktobra dogodile su se neke stvari koje su morale i neke koje nisu smele. Srbija je tada izašla iz međunarodne izolacije, a nije smelo da se dogodi da se sve što su generacije godinama gradile bude opljačkano. Bilo je nasilja koje je nedopustivo”.⁷⁰ Diskurs o 5. oktobru kao nasilnom događaju dalje je u svojim izjavama razrađivala stranka Aleksandra Vulina: „Prošlo je 15 godina od dana koji je ostao upamćen po tome što su zapaljeni skupština i televizija, prebijani novinari i kalašnjikovima osvajana vlast, a oni isti koji su tog dana prevarili narod ponovo pokušavaju da na isti način vrate petooktobarski haos”.⁷¹ Na ovom primeru vidimo uobičajenu komunikacionu taktiku SNS i koalicioni partnera – Vučić će slati sveobuhvatne (*catch all*) i ideološki nedefinisane poruke, dok će pojedini ministri biti zaduženi za specifične i periferne delove biračkog tela naprednjaka.⁷²

Ključna stranka starog režima, SPS, takođe šalje slične poruke. Dok ističe da se 5. oktobra okrenula „stranica nove istorije”, Dačić, istovremeno, petooktobarske promene izjednačava sa promenama vlasti 2012. godine: „Ne želim da kažem da je 5. oktobar bio promašaj... To je bila želja naroda za promenama, a dvanaest godina kasnije desila se opet želja naroda za suštinskim promenama. Sada imamo ironičnu situaciju da Srbiju ka EU vode oni protiv kojih se borilo 5. oktobra”.⁷³ Izjednačavanjem sa smenom vlasti 2012. godine, Dačić petooktobarskim događajima negira revolucionarni karakter. Njegov stranački kolega Milutin Mrkonjić još direktnije osporava značaj petooktobarskih promena: „Ma kakav 5. oktobar? Šta vam je uopšte to. Znam samo da posle ide 6. oktobar”.⁷⁴ Ukazivanje na sukcesivnost datuma nosi simboliku kontinuiteta, čime se negira da se 5. oktobra desila ikakva promena. Usmeravanje fokusa na 6. oktobar u ovom kontekstu nosi i slavljeničku i gotovo osvetničku i provokatorsku simboliku povratka starog režima na vlast. Kako je ova izjava data 2012. godine kada su vlast formirale snage starog režima, ova izjava je vrlo tačno ukazala na ono što će se narednih godina dešavati u Srbiji: povratak kompetitivno-autokratskog režima, urušavanje institucija i kršenje slobode medija na sličan način kao pre tog 5. oktobra.⁷⁵

70 Marko Tašković, „Rekli su o 5. oktobru”, Blic, 6. oktobar 2020.

71 I. M. Jasnić, „Kucamo na vrata zaboravljenih asova”, Blic, 6. oktobar 2015.

72 Dušan Spasojević, “Transforming Populism – From Protest Vote to Ruling Ideology: The Case of Serbia”, in: Violeta Beširević (ed.), *The new politics of decisionism*, Eleven publishing, The Hague, 2019, pp. 125–140.

73 I. L., „Želja naroda za promenom”, Večernje novosti, 5. oktobar 2012.

74 Blic, „Blic hit”, Blic, 6. oktobar 2012.

75 Florijan Biber, *Ušpon autoritarizma na zapadnom Balkanu, XX vek*, Beograd 2020.

Iako je u analiziranom izvorima vrlo malo prostora dato predstavnicima „starog režima” i to tek nakon njihovog povratka na vlast 2012. godine, i te malo-brojne izjave svedoče o osporavanju ključnih petooktobarskih vrednosti i velikoj društvenoj polarizaciji.

6. Zaključna razmatranja

Peti oktobar je zasigurno predstavljao jedan od najznačajnijih simbola post-Miloševićeve Srbije, a i danas, na distanci od 20 godina, često čujemo reference na ovaj datum, ali i na 6. oktobar koji se nikada nije dogodio. Smena vlasti iz 2012. godine, kao i opadanje demokratskih standarda, koje neumoljivo podseća na period devedesetih godina, reaktuelizuju simbole i rasprave o kojima smo pisali.

Iz analize dnevnih novina izvukli smo tri dominantna diskursa. Prvo, više ili manje eksplicitan diskurs o propuštenim šansama koji se provlači tokom svih 20 godina kroz izjave o (propuštenim) institucionalnim reformama, aktuelnim ekonomskim, političkim i društvenim problemima i međusobnim okrivljavanjima bivših članica DOS-a. Drugo, poput nesuglasica u akademskoj literaturi o karakteru promena koje su počele neposredno nakon promena, u periodu oko desete godišnjice se ove rasprave reflektuju i u javnom diskursu. Iako o karakteru promena u ovom periodu eksplicitno govore pre svega oni koji promene vide kao značajne, tj. revolucionarne, među njima su vidljiva brojna neslaganja oko dubine i dometa promena, pa se tako dodaju različiti pridevi – nenasilna, baršunasta ili nedovršena – kojima se na određeni način nastavljaju interpretacije petooktobarskih postignuća i izneverenih očekivanja. Treće, od povratka na vlast političkih aktera starog režima 2012. godine videli smo nove promene diskursa. Aktuelni politički događaji utiču na smeštanje Petog oktobra u već zaboravljenu istoriju, a povratak devedesetih i zatvaranje kruga postaju glavne teme. Zaborav je vidljiv ne samo u diskursu novinskih tekstova, već pre svega u tišini u vreme godišnjica: sve manje se pominju događaji iz 2000. godine, političari se sve ređe spore o prirodi promena i sve manje prostora se ostavlja za razmenu mišljenja i kritičke glasove iz civilnog društva. Može se reći da je ideja 5. oktobra relativno brzo potrošena, kao uostalom i revolucionarni zanos političara i građana. Tome svakako doprinosi i ubistvo Đinđića i politička penzija Koštunice, dva glavna motora promena, ali i dva pola interpretacije petooktobarskog nasleđa.

Peti oktobar kao simbol istrošio se u brojnim borbama dva tabora, kako svakodnevnim tako i brojnim, prečestim izbornim ciklusima koji su obeležili rane post-Miloševićeve godine. Tako je četvrta godišnjica skoro prošla pod senkom lokalnih izbora, a obeležavanju ovog datuma je iste godine „dodato” i ubistvo gardista u Topčideru, koje se dovodilo u vezu sa potragom za Ratkom Mladićem.

Time je spor o prirodi 5. oktobra samo dobio na snazi, budući da je pitanje saradnje sa Hagom bilo jedno od najvažnijih pitanja tog perioda, ali i temeljno pitanje debate o opsegu i legitimitetu demokratskih promena. Pitanje Kosova je u periodu nakon proglašenja nezavisnosti takođe često zauzimalo značajan prostor i na godišnjice Petog oktobra, nešto više u Večernjim novostima nego Blicu. Formiranje vlade 2020. godine, koje je najavljeno baš na 5. oktobar, u potpunosti je potisnulo obeležavanje dvadesete godišnjice promena. Oko godišnjice Petog oktobra, analizirane dnevne novine ostavljale su dosta prostora za senzacionalističke tekstove o porodici Slobodana Miloševića poput izveštavanja o rasprodaji memoara Mire Marković ili „odricanja” Miloševićeve ćerke od Srbije što nije neočekivano imajući u vidu njihovo (polu)tabloidno pozicioniranje.⁷⁶

Čitajući tekstove povodom godišnjice petooktobarskih događaja, primetan je bio i nedostatak određenih diskursa. Posebno je uočljivo bilo da se 5. oktobru izuzetno retko prilazilo iz ugla građanskog aktivizma i moći građana da utiču na sopstvenu sudbinu. Miloševićev režim je pao zahvaljujući izborima, građanskim protestima i rešenosti da se, uprkos represiji, izbore za poštovanje izborne volje birača. Marko Blagojević iz CeSIDA tvrdi da je dan izbora – 24. septembar 2000. nepravedno zapostavljen, iako se, po njemu, radi o važnijem od ta dva datuma jer je tada zapravo pobeđen Milošević. Ovim se još jednom naglašava uloga i snaga građana u demokratskim promenama.⁷⁷ Čini se kao da je ovakvo sagledavanje događaja gotovo u potpunosti potisnuto pod pritiskom izneverenih očekivanja i sveopšte apatije. S druge strane, brisanje iz kolektivnog sećanja građanske energije, želje i spremnosti da se izbore za demokratiju predstavlja i poruku građanima da se više u Srbiji nemaju čemu nadati. Ovakve sublimirane poruke mogu da utiču na samopouzdanje građana i spremnost na društveni angažman.

Naznake ovakvog narativa smo videli jedino od članova Otpora i pojedinih članova akademske zajednice. Indikativno je, međutim, da je vrlo malo prostora dato njihovim interpretacijama. Štaviše, oba dnevna lista su pre svega prenosili izjave političara i funkcionera. Blic je do 2012. godine u manjoj meri davao glas predstavnicima civilnog društva i akademske zajednice, dok Večernje novosti, pre svega, prenose izjave političara i političkih partija. Time se dodatno jača poruka građanima i stručnoj javnosti da njihov glas ne vredi i da nema ko da ga čuje.

76 Z. U. i N. B., „Marija se odriče Srbije”, Večernje novosti, 6. oktobar 2010; V. N., „Miru” mnogi unapred rezervisali, Večernje novosti, 5. oktobar 2015; J. M., „Planulo” pola tiraža!, Večernje novosti, 6. oktobar 2015.

77 Marko Blagojević, „Izbori i metla”, Blic, 5. oktobar 2005.

Literatura

- Antonić, Slobodan, „Priroda petooktobarskog prevrata, 'Miloševićevo zaveštanje' i demokratska Srbija”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamičnim promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 33–43.
- Biber, Florijan, *Uspom na autoritarizma na zapadnom Balkanu, XX vek*, Beograd 2020.
- Bunce, Valerie & Wolchik Sharon, “Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes”, *World Politics*, vol. 62, Issue 01, 2010, pp. 43–86.
- Goati, Vladimir, „Priroda poretka i oktobarski prevrat u Srbiji”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamičnim promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 43–57.
- Levitsky, Steven & Way Lucan, “The New Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, vol. 31, no. 1, 2020, pp. 51–65.
- McFaul, Michael, “Transitions From Postcommunism”, *Journal of Democracy*, vol. 16, no. 3, 2005, pp. 5–19.
- Malešević, Kristina, „(Ne)odgovornost novinara u izveštavanju o osetljivim društvenim grupama u štampanim medijima”, *CM: Communication and Media*, broj 13 (42), 2018, str. 27–56.
- Olick, Jeffrey, Vinitzky-Seroussi Vered & Levy Daniel (eds.), *The Collective Memory Reader*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- Pavićević, Đorđe, „Peti oktobar: nedovršena revolucija”, u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010, str. 41–53.
- Pavlović, Dušan & Antonić Slobodan, *Konsolidacija demokratskih ustanova posle 2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd 2007.
- Pavlović, Dušan (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010.
- Pešić, Vesna, „Rekonstrukcija petooktobarskih zbivanja na osnovu memoarske i stručne literature”, u: Dušan Pavlović (ur.), *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji – deset godina posle*, Fondacija Heinrich Böll, Beograd 2010, str. 25–41.
- Spasojević, Dušan & Stojiljković Zoran, *Između uverenja i interesa*, Fabrika knjiga, Beograd 2020.
- Spasojević, Dušan, “Transforming Populism – From Protest Vote to Ruling Ideology: The Case of Serbia”, in: Violeta Beširević (ed.), *The new politics of decisionism*, Eleven publishing, The Hague, 2019, pp. 125–140.
- Stojanović, Svetozar, „Demokratska revolucija u Srbiji”, u: Ivana Spasić i Milan Subotić (urs.), *R/evolucija i poredak: o dinamičnim promena u Srbiji*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001, str. 23–33.
- Vladislavljević, Nebojša, *Uspod i pad demokratije posle Petog oktobra*, Arhipelag, Beograd 2019.
- van Dijk, Teun, *News as Discourse*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1988.

Izvori iz štampe

- A. D. „Razočaran aferama”, 6. oktobar 2003.
- A. Ć. „Mnogo ste isti”, Blic, 5. oktobar 2001.
- B. Krivokapić, „Zemlja koja nije u stanju da rasvetli ubistvo premijera nije država”, Blic, 5. oktobar 2005.
- B. P. „Ništa od promena”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.
- Blagojević Marko, „Izbori i metla”, Blic, 5. oktobar 2005.
- Blic, „Nerešeni ključni problemi”, Blic, 5. oktobar 2001.
- Blic, „Nedovršen posao”, 6. oktobar 2004.
- Blic, „Prekinuta tribina DS”, 6. oktobar 2006.
- Blic, „Čanak: Izostala lustracija”, 6. oktobar 2013.
- Blic, „Godišnjica 5. oktobra bez velike pompe”, Blic, 5. oktobar 2020.
- Blic, „Blic hit”, Blic, 6. oktobar 2012.
- Crnjanski Spasojević Vojislava i Predrag Vasiljević, „Vlast i opozicija su zamenili uloge”, Večernje novosti, 5. oktobar 2013.
- Grujić Milan, „5. oktobar”, Blic, 5. oktobar 2020.
- I. C. „Mogli smo više”, Blic, 5. oktobar 2005.
- I. L. „Želja naroda za promenom”, Večernje novosti, 5. oktobar 2012.
- Ivanović Milorad, „Dva događaja”, Blic, 6. oktobar 2020.
- Jasnić I. M., „Kucamo na vrata zaboravljenih asova”, Blic, 6. oktobar 2015.
- J. M., „Planulo” pola tiraža!, Večernje novosti, 6. oktobar 2015.
- Jovanović Nikola, „Sociolozi o izneverenim nadama građana Srbije”, Blic, 5. oktobar 2006.
- Jovanović Nikola, „Blic komentar”, 5. oktobar 2009.
- Liht Sonja, „Peti oktobar – Prekretnica ka EU”, Blic, 5. oktobar 2010.
- Ljubenović Bojan, „Takoreći nezvanično”, Blic, 5. oktobar 2020.
- Mihailović Predrag, „Vera nada i jedan datum”, Blic, 6. oktobar 2013.
- Mijač Dejan, „Povratak kadrova iz lonca devedesetih”, Blic, 5. oktobar 2012.
- Milinković D., „Vlada – fotorobot društva”, Večernje novosti, 5. oktobar 2010.
- Milinković D., „Došli smo do zida”, Večernje novosti, 6. oktobar 2011.
- Pivljanin Ranko, „Komentar”, Blic, 5. oktobar 2005.
- Popović Srđa, „Šta je naše – nije loše!”, Blic, 5. oktobar 2011.
- Ognjanović Radmila & Stevanović Dragutin, „Srbija tri godine posle petooktobarskih promena – šta danas kažu akteri, narod i analitičari”, Večernje novosti, 5. oktobar 2003.
- Pantelić V. M., „Ovo mi je najgora godina”, 5. oktobar 2003.
- Spaić Tamara, „Već šestog oktobra počeo otpor promenama”, Blic, 6. oktobar 2010.
- Spaić Tamara, „Svakog 5. oktobra setimo se gde smo mogli da budemo”, Blic, 5. oktobar 2011.
- Spaić Tamara, „Straćili smo 12 godina”, Blic, 6. oktobar 2012.
- Suša Gordana, „Datum kojeg nema”, Blic, 6. oktobar 2012.
- Večernje novosti, „Malo ili – gore”, 6. oktobar 2003.
- Večernje novosti, „Opet bagerom pred skupštinu”, 5. oktobar 2003.

- Večernje novosti, „Većini teže nego ikada”, 5. oktobar 2003.
Večernje novosti, „Nova vlada i nova politika”, 5. oktobar 2003.
Večernje novosti, „Opasne pohvale”, 5. oktobar 2005.
Večererne novosti, „Nestrpljivi smo”, 5. oktobar 2005.
Večererne novosti, „Početak borbe”, 5. oktobar 2005.
Večernje novosti, „Pod isti barjak”, 5. oktobar 2005.
Večernje novosti, „Ispunićemo obećanje od 5. oktobra”, 6. oktobar 2009.
Večernje novosti, „Bivši lideri DOS za 'Novosti'”, Večernje novosti, 5. oktobar 2011.
V. M. „Nije za slavlje”, Večernje novosti, 6. oktobar 2003.
V. N., „'Miru' mnogi unapred rezervisali”, Večernje novosti, 5. oktobar 2015.
Tašković Marko, „Rekli su o 5. oktobru”, Blic, 6. oktobar 2020.
Čabarkapa Mirjana, „Lepša slika tranzicije”, Večernje novosti, 6. oktobar 2005.
Čaluković Nenad, „Gde su danas zvezde revolucije?”, Blic, 6. oktobar 2006.
Z. U. i N. B., „Marija se odriče Srbije”, Večernje novosti, 6. oktobar 2010.
Žanetić Voja, „Jedna mala sa'rana”, Večernje novosti, 6. oktobar 2013.

Dušan Spasojević
Jelena Lončar

MEDIA IMAGES OF THE 5 OCTOBER OVERTHROW: BETWEEN CONTESTATION AND INDIFFERENCE

Abstract: This chapter explores the media discourses about the 5 October Overthrow in Serbia in the last twenty years. We focus on the articles published in relation to the 5 October commemoration dates in two daily newspapers Blic and Večernje novosti. In the analysis, we observe three main discourses: 1) a discourse on missed opportunities and betrayed expectations; 2) discourse on the (revolutionary?) character of the changes; and 3) the discourse of indifference and the return of the 1990s. The findings also point to the dynamics in the relations between the parties of the old regime and the parties of the winning DOS coalition, as well as the change in relations between parties and civil society actors without which the 5 October would not have been possible. The chapter demonstrates how a strong symbol may easily shift from the “leading star” to the symbol of betrayed expectations and the past, but also become an “empty signifier”.

Key words: October 5, media, revolution, changes, democratization.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323(497.11)“2000/2020”(082)
323.22(497.11)“2000/2020”(082)

НАУЧНА конференција Двадесет година 5. октобра (2020 ; Београд)
Dvadeset godina 5. oktobra : zbornik radova sa naučne konferencije Dvadeset godina 5. oktobra (2000-2020) održane 06.10.2020. na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu / urednici Slaviša Orlović, Despot Kovačević.
- Београд : Универзитет, Факултет политичких наука, Центар за демократију : Hanns Seidel Stiftung, 2020 (Београд : Ћигоја штампа). - 277 стр. : илустр. ; 23 cm

Текст ćir. i lat. - Str. 7-8: Uvodna reć i uvodne napomene / Slaviša Orlović. - Str. 9-16: Uvodna reć za publikaciju “Dvadeset godina 5. oktobra” (Beograd, Srbija) / Klaus Fizinger. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-6425-077-1 (FPN)

1. Орловић, Славиша, 1966- [уредник] [аутор додатног текста]
2. Ковачевић, Деспот, 1988- [уредник]

а) Србија -- Политичке прилике -- 2000-2020 -- Зборници

COBISS.SR-ID 27932425